

بررسی بزه ارتشا در ایران پیش از اسلام

ارسالان اشرفی*

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۲۸ تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۲/۱۶

چکیده

از دیدگاه تاریخ تحولات حقوق کیفری در کشور ایران، چه پیش از اسلام که مردم این سرزمین ساکن در قلمروی امپراتوری گسترده و پرافتخار پارس و برخلاف بعضی از تمدن‌های آن عصر، یکتاپرست بوده‌اند و سنگ‌نبشته‌های بیرون آمده از دل خروارها خاک توسط باستان شناسان حکایت از نظام حقوقی پیشرفته‌ی آن زمان دارد و چه پس از اسلام که مردم این سرزمین پاک با آغوش باز پذیرای اسلام، برترین دین الهی شده‌اند، رشوه دادن و رشوه گرفتن همواره عملی زشت، ناشایست و جرم محسوب می‌گردیده و مرتکب این جرم با شدیدترین واکنش‌های جزایی مواجه بوده است، به گونه‌ای که علاوه بر حبس و مصادره‌ی اموال، در پاره‌ای موارد نیز با اعدام شخص رشوه‌خوار، جامعه از وجود ناپاک وی پاک می‌شده است. در ایران باستان، شخص پادشاه در بسیاری موارد به محاکمه‌ی فرد رشوه‌خوار در ملأ عام و صدور حکم در خصوص وی می‌پرداخته است و این بیانگر حساسیت حاکمان آن عصر در برخورد با پدیده‌ی مجرمانه‌ی رشوه است.

واژگان کلیدی: رشوه، فساد، عدالت، تاریخ حقوق، ایران باستان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* معاون منابع انسانی دادگستری استان فارس و دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی.
amoozesh.fars@yahoo.com

مقدمه

واقعیات، حکایت از این دارد که رشوه به عنوان یک پدیده‌ی مجرمانه، امروزه در جامعه‌ی ما تا حدود زیادی قبح اخلاقی خود را از دست داده است. هرچند مجازات‌های شدیدی در مورد راشی و مرتشی از سوی قضاوت محاکم اعمال می‌گردد لکن منحنی این جرم همواره سیر صعودی خود را می‌پیماید و از آنجا که، گذشته چراغ راه آینده است، بررسی موضوع از دیدگاه تاریخ حقوق ضروری به نظر می‌رسد. لذا در این نوشتار در پی پاسخ به این سؤالات هستیم که آیا رشوه در ایران باستان جرم محسوب می‌شد یا خیر؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، چه مجازات‌هایی برای فرد رشوه‌گیرنده مقرر می‌گردید؟ چه مقامی وظیفه‌ی رسیدگی را به عهده داشته است؟ شیوه‌ی رسیدگی و نحوه‌ی اعمال مجازات به چه نحوی بود؟

برای پاسخ به سؤالات مذکور، به بررسی موضوع در تمدن‌های پیش‌آریایی، مادها، هخامنشیان، عهد مقدونی‌ها و سلوکی‌ها، اشکانیان و ساسانیان می‌پردازیم. در خصوص تمدن‌های پیش‌آریایی، با توجه به تأثیر تمدن‌های عیلامی، سومری، آشوری و بابلی بر یکدیگر، موادی از قانون‌نامه‌ی حمورابی در باب رشوه، بیان می‌گردد. البته با توجه به اینکه در زمان حکومت مقدونی‌ها و سلوکی‌ها بر ایران، حاکمان این حکومت علاوه بر قوانین پذیرفته شده در بین ایرانیان، به شیوه‌ی یونانیان نیز عمل می‌کردند لذا به بررسی موضوع رشوه در قوانین یونان سابق نیز می‌پردازیم. همچنین به لحاظ تعامل نظام حقوقی ایران عهد ساسانی با رُم باستان، اشاره‌ای به الواح دوازده‌گانه‌ی رم باستان در باب رشوه نیز خواهیم داشت.

۱) تمدن‌های پیش‌آریایی

تاریخ‌نویسان، آریان‌ها را قدیمی‌ترین ملت ایران معرفی می‌کنند. آنها یکی از شعب مردمان هند و اروپایی هستند که بعد از جدایی، به طرف جنوب رفته و باز به شعبه‌هایی تقسیم شده‌اند. شعبه‌ی هندی، شعبه‌ی ایرانی، شعبه‌ی سکایی و

موافق موازین علمی، جدا شدن آریان‌ها از مردم هند و اروپایی باید لااقل حدود سه هزار سال قبل از میلاد باشد. آریان‌های هندی و ایرانی پس از آنکه مدتها با هم زندگی کردند از آسیای وسطی مهاجرت کرده و به باختر آمدند و از آنجا شعبه‌ی هندی به طرف

هندوکش رفته و به دره‌ی پنجاب هند سرازیر شد و شعبه‌ی ایرانی به طرف جنوب و غرب متمایل و در فلات ایران منتشر گردید. از اینجا معلوم است که اسم ایران از اسم این مردمان آمده است؛ زیرا آنها خود را آریا می‌نامیدند که به معنی نجیب و با وفاست. اسم ایران هم در سابق ایران و ایران و سپس ایران شده است.^۱

قبل از مهاجرت آریاییان به فلات ایران، بومیانی نیز در این منطقه ساکن بودند. یکی از مردمان بومی این منطقه، عیلامی‌ها بودند که در خوزستان، فارس، سواحل خلیج فارس، لرستان، پشتکوه، بختیاری و ایلام امروزی سکونت داشتند.

در تمدن‌های بدوی پیش‌آریایی، جز در حوزه‌ی تمدن عیلامی‌ها نشانه‌ای از قوانین مدوّن پیدا نشده است. در بین آریاییان نیز نظام حقوقی منسجمی بیرون از اندیشه‌ها و آموزه‌های دینی در ایران باستان وجود نداشت. مهم‌ترین و درخشان‌ترین نظام حقوقی مدوّن و منسجم در فلات ایران در دوره‌ی پیش‌آریاییان، متعلق به دولت عیلام بود که تحت تأثیر مستقیم دولت‌های سومر و آشور قرار داشت.^۲

منابع تاریخی حکایت از این دارند که ظلم و ستم در حق دیگران در بین عیلامی‌ها زشت و ناپسند بوده و شخص ظالم و ستم‌کار به شدت مجازات می‌شده است و از آنجا که رشوه نیز ظلم در حق دیگران است لذا به قطع می‌توان گفت که جرم و قابل مجازات بوده است.

قبل و همزمان با حکومت مقتدر عیلامی‌ها، تمدن‌های دیگری نظیر سومر، بابل و آشور نیز در بین‌النهرین باستان وجود داشتند که تأثیر و تأثر متقابلی بین حقوق عیلامی‌ها و تمدن‌های مذکور وجود داشته است. از مهم‌ترین قانون‌نامه‌های باستانی مربوط به بین‌النهرین، قانون‌نامه‌های اور-نمو، لیپیت - ایشتر، اشوننا، حمورابی، قوانین هیتی‌ها و قوانین آشوریان میانه است. با دقت در قانون‌نامه‌های فوق درمی‌یابیم که در سراسر تاریخ بین‌النهرین باستان، علاقه‌ی شاه به عدالت در کتیبه‌های سلطنتی، تصویرهای تمثالی و اشارات و کنایه‌های ادبی، مورد تأکید قرار گرفته است؛ چه پادشاه شخصاً مشارکت فعالی در نظام حقوقی داشت و چه نداشت همیشه نگهبان آن بود؛ زیرا اجرای عدالت، عالی‌ترین

۱- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله)؛ تاریخ ایران قبل از اسلام، چاپ ششم، نشر نامک، ۱۳۸۵، صص ۲۵-۲۴.

۲- امین، سیدحسن؛ تاریخ حقوق ایران، انتشارات دایرة المعارف ایران شناسی، تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۱۱.

امانتی بود که خدایان به هر پادشاه مشروع می‌سپردند.^۱ از این قانون‌نامه‌ها بر می‌آید که اخذ رشوه، در زمره‌ی جرایم علیه مصالح عمومی مملکت شناخته می‌شد و در پاره‌ای موارد، مجازات اعدام نیز برای مرتکب آن پیش‌بینی شده بود.

به موجب ماده‌ی ۳۳ قانون‌نامه‌ی حمورابی که توسط حمورابی مؤسس و پادشاه بزرگ بابل نوشته شده است و پس از کشف در خرابه‌های شوش، اکنون در موزه‌ی لوور پاریس نگهداری می‌شود «مجازات حاکم یا مأموری که با اخذ رشوه، شخصی را به جای کسی که در خدمت ارتش پادشاه است بگمارد اعدام است». همچنین به موجب ماده‌ی ۳ قانون مذکور «اگر شاهد، بر اثر اخذ رشوه مبادرت به ادای شهادت دروغ نماید در این صورت باید عین مجازاتی را که بر اثر شهادت او بر شخص بی‌گناه اعمال شده است بر خود او روا دارند». ^۲ لذا با توجه به تأثیر متقابل تمدن‌های عیلامی، آشوری، بابلی و سومری بر همدیگر، می‌توان نتیجه گرفت که مجازات رشوه‌خواری در بین عیلامی‌ها نیز اعدام بوده است. البته پیشدادیان که پیش از کیانیان بوده‌اند و نخستین پادشاه ایشان کیومرث بوده است در عدل و داد مشهور می‌باشند. نوه‌ی کیومرث به نام هوشنگ، نخستین قانون‌گذار اساطیری ایران است و به همین دلیل در اوستا لقب «پرذات» (Para-Thata) دارد و این لقب به معنی «پیشداد» یعنی داد پیشین یا قانون کهن است.^۳

(۲) مادها

مادها نیز خود آریایی‌نژاد بودند و از ابتدای قرن هفتم (و به قولی قرن نهم) قبل از میلاد، در یک انجمن همگانی گرد هم آمدند و به تمکین از فرمان دایاکو، او را به پادشاهی برگزیدند.^۴

۱- بادامچی، حسین؛ تاریخ حقوق بین‌النهرین باستان، آغاز قانون‌گذاری (قانون اور-نمو، کهن‌ترین قانون جهان)، انتشارات طرح نو، ۱۳۸۲، ص ۲۱.

۲- حمورابی؛ قانون‌نامه، ترجمه‌ی کامیار عبدی، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ۱۳۷۳، صص ۱۴-۱۳.

۳- امین، سیدحسین؛ تاریخ حقوق ایران، انتشارات دایرة المعارف ایران شناسی، ص ۴۳.

۴- هردوت؛ تاریخ هردوت، ترجمه‌ی هادی هدایتی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۶، ص ۱۸۸.

بنا به روایت تاریخ، مادها در آذربایجان و کردستان امروزی سکنا داشتند و با تسخیر بابل به مدت ۲۲۴ سال سلطنت نمودند. مادها که مؤسس سلسله‌ی آنان دیاکو می‌باشد در عدالت مشهور بوده‌اند؛ کما اینکه خود دیاکو نیز به انصاف و عدالت در میان طایفه‌ی خود مشهور بود و مردم برای رفع اختلافات بین خود به وی مراجعه می‌کردند تا جایی که ارتقای وی از قضاوت به پادشاهی نیز نتیجه‌ی همین دادگری وی بوده است.

با بررسی منابع تاریخی، به موردی از رشوه‌خواری در این عهد برخوردیم ولی آنچه مسلم است جرایم در این دوران همچون سایر ادوار ایران باستان، به جرایم علیه دین (مانند: توهین به اشیا یا اماکن مقدس)، جرایم علیه پادشاه و خاندان سلطنتی (مانند: توهین یا سوءقصد به پادشاه یا یکی از افراد خانواده‌ی شاهی) و جرایم علیه افراد (مانند: رشوه و ایراد ضرب و جرح) تقسیم می‌شده و مجازات رشوه‌خواری نیز در بسیاری موارد، شدید و طاقت‌فرسا بوده است.

۳) هخامنشیان

پس از سقوط حکومت مادها، سلسله‌ی درخشان هخامنشیان (پارسی‌ها) که به وسیله‌ی هخامنش تأسیس شده بود بر امپراتوری وسیع و قدرتمند ایران حاکم شد و پادشاهان بزرگی چون کوروش، داریوش و کمبوجیه، در این برهه‌ی حساس از تاریخ ایران نقش‌آفرینی کردند.

در زمان هخامنشیان، منابع حقوقی متعدّد و رویه‌های عملی قابل‌توجهی از محاکمات صورت‌گرفته درخصوص فرد رشوه‌خوار یافت می‌شود. در این دوره، شاه به عنوان مرجع اصلی تظلم، بر کار قضاوت دیگر نیز نظارت داشت و اگر احکام ناحقی از آنان صادر می‌شد به طرق مقتضی رفع ظلم می‌کرد.

تعداد کتیبه‌هایی که تاکنون از شاهان هخامنشی کشف شده است چه بر بناها و چه بر آثار و اشیا، بالغ بر چهل کتیبه است. یکی از مهم‌ترین این کتیبه‌ها از داریوش بزرگ است که معروف به «کتیبه‌ی بزرگ بیستون» می‌باشد و به سه زبان، یعنی پارسی قدیم و عیلامی و آشوری نوشته شده است. در این کتیبه، مجازات مرگ برای کسی که بیداد و ظلم پیشه نماید و دروغگو باشد پیش‌بینی شده است که بیان می‌دارد: «... ای آنکه پس از این، شاه خواهی بود؛ با تمام قوا از دروغ بپرهیز. اگر فکر کنی چه کنم تا مملکت‌م سالم

بماند دروغگو را به بازپرسی و محاکمه در بیاور. دروغگو و آنکه را بیداد کند دوست مباش. از آنها با شمشیر بازخواست نما»^۱.

همچنین، از کهن‌ترین اسناد مکتوب دیگر عهد هخامنشی، فرمان کوروش کبیر به هنگام تسخیر شهر بابل در ۵۴۰ پیش از میلاد است.

کوروش، یکی از دو یا سه شخص تاریخی عهد قدیم است که اسمشان به اذهان مردمان و ملل عصر ما خیلی آشناست. یکی از جهات این نکته این است که پیغمبران بنی‌اسرائیل او را بسیار ستوده‌اند و پیروان مذهبی که تورات را کتاب مقدس می‌دانند از طفولیت، اسم این شاه را شنیده‌اند و با این اسم، مأنوس می‌شوند^۲ و حتی بعضی از مفسرین بزرگ مثل احمد/ابوالکلام/آزاد، ادله و براهینی از آیات قرآن کریم بر فضایل کوروش آورده‌اند و نتیجه‌گیری نموده‌اند که کوروش کبیر همان ذوالقرنین بوده که در سوره‌ی کهف آمده است.^۳

کوروش کبیر در زمینه‌ی حقوق خصوصی، هر قومی را به احکام ملیت و مذهب خود محکوم داشت اما چنانکه از کتیبه‌ی بیستون بر می‌آید در زمینه‌ی حقوق قراردادهای و معاملات و قواعد و رسوم بازرگانی، یک قانون مدون به نام «قانون شاهی» از روی قوانین کشورهای تابعه به خصوص قوانین بابلیان (قانون حمورابی) که نظامی پیشرفته بود تدوین کرد و آن قوانین به دست هخامنشیان در اقطار جهان اشاعه یافت و بعدها پایه‌ی کار قانون‌گذاران رُم از جمله ژوستینین بزرگ، امپراتور بیزانس قرار گرفت.^۴

قوانین داریوش نیز حائز اهمیت هستند. اهمیت این قوانین از این جهت بود که بر خلاف قوانین منطقه‌ای پیش از آنها، از جمله قوانین حمورابی، در سرتاسر قلمروی امپراتوری فراخ و گسترده‌ی هخامنشی، از مصر تا هند به طور یکنواخت اجرا می‌شد. قوانین داریوش، نزدیک به هفتصد و چهل سال، از سال ۵۲۱ قبل از میلاد تا ۲۱۸ میلادی، در قلمروی هخامنشیان و جانشینان آنان لازم‌الاجرا بود و در زمینه‌ی حقوق کیفری،

۱- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله)؛ تاریخ ایران قبل از اسلام، ص ۱۳۳.

۲- همان، ص ۸۲.

۳- خلیلی، عباس؛ کوروش کبیر، به اهتمام سادات ناصری، مؤسسه‌ی مطبوعاتی علمی، بی تا، ص ۱۲۲.

۴- نصر، سیدتقی؛ تاریخ حقوق از ابتدا تا هجوم عرب، بی تا، ص ۲۸۶.

قوانین *داریوش* نسبت به مجازات مجرمان، به شدت عمل متکی بود.^۱ این امری طبیعی است که هرگاه قانون بر جامعه‌ای حکمفرما گردد و حکومت یک حاکم در لوای قانون باشد در این صورت، حاکم در دل مردم جا داشته و حکومت او پایدار است و با اقتدار کامل حکم‌فرمایی می‌کند. درخصوص امپراتوری ایران باستان نیز همین وضعیت حاکم بود. به عقیده‌ی *افلاطون*، شاهنشاهی ایران را قوانین *داریوش* حفظ کرده بود و به احتمال قوی، بخش‌بندی اجتماعی ایران عصر هخامنشی که جامعه را به سه طبقه‌ی روحانیون، نظامیان و کشاورزان تقسیم می‌کرد *الگوی افلاطون* در «مدینه‌ی فاضله» بوده است که جامعه‌ی آرمانی خود را شامل سه طبقه‌ی فیلسوفان، نظامیان و کشاورزان دانسته است. *داریوش* در مقام شاهنشاه، نه تنها مهم‌ترین قانون‌گذار در حوزه‌ی امپراتوری خود بلکه همچنین در رأس قوه‌ی قضاییه قرار داشت. پروفیسور *امستد*، خاورشناس نامی آمریکا در اثر معروف خود تحت عنوان «تاریخ شاهنشاهی ایران» گفته است: «تا دم واپسین، *داریوش* به مقررات خوبی که وضع کرده بود می‌بالید و شهرتی که به سبب وضع قانون به دست آورد پس از او به جای ماند. قوانین مزبور را «دات» یا «داد» می‌نامیدند و تا سال ۲۱۸ میلادی نافذ بوده است و پس از آن هم مدتی دراز حتی در دوره‌ی یونانیان، به قوت و اعتبار خود باقی ماند». *اکلمان هوار*، ایران‌شناس فرانسوی، کتابی با عنوان «ایران باستان و تمدن آن» در سال ۱۹۲۵ میلادی تألیف و در آن، گوشه‌هایی از دادگستری ایران باستان را بازگو می‌کند. وی از *کمبوجیه‌ی هخامنشی* پسر ارشد *کوروش* به عنوان *ستمگری بی‌رحم* یاد نموده است و دلیل این بی‌رحمی را این‌گونه بیان کرده است که وقتی یکی از دادرسان هفت‌گانه‌ی عالی مقام از جهت اخذ رشوه محکوم شد دستور داد پوست او را از تن بر کنند و بر مسند قضایی او گذارند و پسر را به جای پدر به هنگام قضا بر آن مسند نشانند.^۳ این قاضی، شخصی بود به نام *سی سام‌نس* (سیامنس)؛ هر چند این داستان از طرف نویسنده برای نشان دادن بی‌رحمی *کمبوجیه* آورده شده است ولی در واقع، از یک طرف بیانگر

۱- امین، سیدحسن؛ *تاریخ حقوق ایران*، انتشارات دایرة المعارف ایران شناسی، صص ۸۵-۸۴.

۲- صالح، علی پاشا؛ *سرگذشت قانون (مباحثی از تاریخ حقوق)*، چاپ سوّم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۲۹.

۳- نقل از: مدنی، سیدجلال‌الدین؛ *آیین دادرسی مدنی*، جلد اول، انتشارات پایدار، تهران، ۱۳۷۶، ص ۱۳.

عدالت او و برخورد شدید با رشوه‌خواری و اعمال شدیدترین مجازات‌ها یعنی اعدام در خصوص فرد رشوه‌خوار بوده است و از طرف دیگر بیانگر اهمیت والای قضاوت و دادرسی در بین هخامنشیان است. البته اعمال این مجازات شدید را در خصوص مرتکب بزه ارتشا در جای جای تاریخ کهن پارس درمی‌یابیم. مصلوب کردن قاضی به دست *داریوش* به دلیل رشوه‌خواری و انداختن پوست قاضی رشوه‌خوار بر مسند سابق او توسط *اردشیر اول*، نمونه‌هایی از این نوع هستند.^۱

اردشیر اول، با قضاتی که برخلاف حقانیت، حکم می‌دادند با کمال سختی رفتار می‌کرد. موافق قانون یا عادت آن زمان، در ازای جنایتی که در مرتبه‌ی اول کسی مرتکب می‌شد حکم اعدام صادر نمی‌گردید و حتی خود شاه هم در مرتبه‌ی اول حکم اعدام نمی‌داد. به طور کلی موافق عقایدی که در باب عقوبت‌های اخروی داشتند در مجازات‌های دنیوی هم بدین عقیده بودند که اگر کسی مرتکب کار بدی شده است در مقابل تقصیر او، کارهای خوب او را هم باید در نظر گرفت و اگر کارهای بد او برتری دارد مجازات داد. بنابراین *داریوش اول*، درباره‌ی یک نفر قاضی که به اعدام محکوم شده بود حکم کرد که او را از صلیب به زیر آورند و گفت این قاضی خدماتی نیز کرده است و نیز وقتی که والی آسیای صغیر، سر شخصی به نام هیس تیه، یاغی یونان را برای *داریوش* فرستاد چنانکه هردوت نوشته است شاه مغموم شد و والی را ملامت کرد که چرا او را زنده نفرستاد و پس از آن امر کرد سر او را شسته و با احترام دفن کنند؛ چه، این شخص، خدمت بزرگی به ایران و *داریوش* و در موقع سفر جنگی وی به مملکت سکاها کرده بود.^۲ به نظر می‌رسد قول هردوت صحیح‌تر باشد؛ زیرا عفو و گذشت مجرمینی که فاقد سابقه‌ی محکومیت کیفری بوده‌اند در بین سایر پادشاهان هخامنشی نیز متداول بوده است؛ همچنانکه بوسوئه، خطیب معروف می‌گوید: «در زمان حکومت کوروش، عظمت معنوی، اساس حکومت قرار گرفت. ایرانیان در آن عصر از اصول عدالت برخوردار بودند و متخلفین را به شدت مجازات می‌کردند. با این حال، کسی که در مرتبه‌ی اول مرتکب گناهی می‌شد در مجازات او تخفیف می‌دادند یا اصلاً او را می‌بخشیدند اما کسانی را که

۱- صاعی، پرویز؛ حقوق جزای عمومی، جلد ۱، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۸۲، ص ۸۰.

۲- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله)؛ تاریخ ایران قبل از اسلام، ص ۱۲۴.

سابقه‌ی تخلف داشتند در دفعات بعد به سختی به مجازات می‌رساندند»^۱.
 در مورد قاضی خطا کاری که *داریوش اول*، حکم اعدام او را صادر کرد گفته شده است این قاضی *ساندوس*^۲ نام داشت که در بعضی از متون تاریخی آمده است که *داریوش* دستور داد او را به دار آویزند. اما به گزارش *هردوت*، *داریوش* در آخرین لحظات، بر اساس یکی دیگر از قوانین نیک که دستور می‌داد «اگر کسی برای اولین بار مرتکب خطایی شد و کارهای گذشته‌ی او نیک باشد قابل عفو است»، از اعدام او صرف‌نظر کرد.^۳
 با توجه به مطالب گفته شده درمی‌یابیم که ارتشا در عصر هخامنشیان جرم بوده و مرتکب آن به شدت مجازات می‌شده است ولیکن این اختیار برای شخص پادشاه وجود داشته که چنانچه رشوه‌گیرنده برای اولین بار مرتکب این جرم شده و یا سوابق درخشانی در گذشته داشته باشد او را مورد عفو قرار دهد. اما با بررسی متون تاریخی این عصر به موردی بر نخوردیم که مجازاتی برای فرد رشوه‌دهنده پیش‌بینی شده باشد ولی بعید به نظر می‌رسد که با وجود قوانین مترقی آن عصر، برای فرد رشوه‌دهنده مجازاتی پیش‌بینی نشده باشد. نکته‌ی مهم دیگر این است که علاوه بر پادشاه، قضات شاهی نیز چه در مورد رشوه و یا سایر مواردی که مستوجب مجازات اعدام بود (نظیر شورش علیه پادشاه) دارای استقلال رأی بوده‌اند.

علت برخورد شدید و اعمال مجازات مرگ، در بین هخامنشیان، به ویژه در مورد قضات فاسد و رشوه‌گیر این بوده است که اولاً قضات شاهی، دارای شخصیت ممتاز و اختیارات گسترده‌ای بوده‌اند؛ آنچنان که وقتی توطئه‌ی *داریوش*، پسر بزرگ *اردشیر دوم* علیه پدرش کشف شد قضات مذکور در غیاب شاه بر اساس یک حکم قضایی کتبی و مستند او را محکوم به مرگ کردند. ثانیاً پادشاهان هخامنشی شخصاً بر قضات شاهی نظارت داشتند و در مواردی که دچار لغزش می‌شدند از خشم شاه در امان نبودند.^۴ ثالثاً افراد جامعه هرگاه مورد ظلم واقع شوند به قضات مراجعه می‌نمایند. بنابراین هرگاه قاضی

۱- نقل از: واحدی، قدرت‌الله؛ آیین دادرسی مدنی، کتاب اول، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۷۷، ص ۴۱.

2- Sandoce.

۳- *هردوت؛ تاریخ هردوت*، ص ۶۶.

۴- زرینی، حسین؛ هژبریان، حسین؛ *تاریخ معاصر دستگاه قضایی ایران و تحولات آن*، جلد اول، انتشارات روزنامه‌ی رسمی، ۱۳۸۸، صص ۲۴-۲۳.

با عمل پست اخذ رشوه به دیگران ظلم کند باید که به شدیدترین وجه مجازات شود. همچنانکه *خواجه نظام الملک طوسی* در اثر ماندگار خویش به نام «سیاست‌نامه» آورده است: «چون گوشت، گنده شود به نمک علاج توان کرد؛ چون نمک، گنده شود او را به چه علاج کنند؟ همه‌ی داوری‌ها به قاضی درست شود؛ چون قاضی بیداد کند کیست که از قاضی داد بستاند؟»^۱

به همین خاطر است که می‌بینیم در ادبیات کهن پارسی، رشوه‌خواری، امری مذموم تلقی شده است. *شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی* می‌فرماید:

بگو آنچه دانی که حق گفته به نه رشوت ستانی و نه عشوه ده
مولوی نیز در همین خصوص آورده است:
چون دهد قاضی به دل رشوت قرار کی شناسد ظالم از مظلوم زار
چون غرض آید هنر پوشیده شد صد حجاب از دل به سوی دیده شد

۴) مقدونی‌ها و سلوکی‌ها

امپراتوری مقتدر و باشکوه هخامنشیان، سرانجام با حمله‌ی اسکندر مقدونی به ایران و بعد از آن فوت *داریوش هخامنشی* در سال ۳۳۶ قبل از میلاد منقرض و دوره‌ی حکومت مقدونی‌ها و یونانی‌ها بر ایران آغاز شد. در دوره‌ی حکومت مقدونی‌ها و یونانی‌ها بر ایران و سپس سلوکی‌ها، حکومت‌های حاکم، دارای فرهنگ و آداب یونانی بودند و تلاش زیادی در جایگزینی فرهنگ یونانی به جای فرهنگ ایرانی به کار بردند. از جمله اینکه ترتیبات و تشریفات دربار ایران را پیش گرفتند. بعضی از والیان ولایات را از بین ایرانیان انتخاب کردند. شخص *اسکندر لباس شاهان ایرانی* را می‌پوشید و در برگزاری مراسمات، تشریفات درباری هخامنشی را رعایت می‌کرد. همچنین دو همسر ایرانی انتخاب کرد و ایرانیان را در قشون نظامی خود راه داد و ... ولی با این وجود، فرهنگ درخشان و دیرپای ایرانی همچون درختی تنومند و کهنسال پا برجا ماند و هیچ‌گاه مغلوب فرهنگ یونانی نشد بلکه بر عکس، تأثیرات شگرف و مانایی بر فرهنگ یونان گذاشت.

از نحوه‌ی قضاوت و دادرسی در عهد مقدونی و سلوکی اطلاعات دقیقی بر جای نمانده

۱- طوسی، ابوعلی حسن بن علی (خواجه نظام الملک)؛ *سیاست‌نامه (سیر الملوک)*، به کوشش جعفر شعار، چاپ نهم، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۷، ص ۹۱.

است. بعضی نویسندگان حقوقی اعتقاد دارند که آنان در این زمینه همچون موارد دیگر به روش یونانیان عمل می‌کردند.^۱ البته با توجه به موارد گفته شده درخصوص تلاش اسکندر و جانشینان وی برای نزدیکی فرهنگی و سیاسی به ایرانیان، بعید به نظر می‌رسد که آنان در این زمینه قوانین داریوش را که تا سال‌ها بعد از آن بر قسمت وسیعی از دنیا حاکم بود نادیده بگیرند. به فرض اینکه نظریه‌ی مذکور را نیز بپذیریم که مقدونی‌ها و سلوکی‌ها در دادرسی‌های خویش به روش یونانی‌ها عمل می‌نمودند باز هم به نظر می‌رسد یونانی‌ها نیز در این جهت، یعنی مجازات فرد رشوه‌خوار، شدت عمل به خرج می‌دادند؛ زیرا نخستین قانون نوشته شده‌ی تمدن یونانی، به یک سیاستمدار به نام دراکو^۲ منتسب است که نخستین قانون‌گذار آتن نام گرفت. این قانون در سال ۶۲۱ پیش از میلاد نوشته شده است. دراکو سعی کرد تا با تحمیل مجازات اعدام از همه‌ی جرایم جلوگیری نماید. ممکن بود شهروندان به خاطر سرقت سبزیجات یا میوه‌جات خاص، توهین به مقدسات، بیکاری یا قتل، محکوم به مرگ شوند.^۳

بنابراین به نظر می‌رسد که وقتی برای جرایم خرد نظیر سرقت سبزی یا میوه، مجازات اعدام پیش‌بینی شده بود به طریق اولی برای رشوه‌خواری نیز مجازات اعدام وجود داشته است ولی در متون تاریخی به مواردی از رشوه‌خواری در عهد سلوکی برنخورده‌ایم که رویه‌ی قضایی حاکم مشخص باشد. البته بعد از دراکو، سولون که خود قاضی نیز بود قانون دراکو را نسخ و مجموعه‌ی قوانین جدیدی وضع کرد. اصلاحات حقوقی سولون تا پانصد سال بعد از خودش ادامه یافت. این مجموعه‌ی قوانین، اعدام را فقط برای خیانت به کشور و قتل عمد جایز می‌شمرد.^۴ بنابراین نتیجه می‌گیریم که در زمان حکومت قوانین دراکو، مجازات رشوه‌خواری، مرگ بوده و در زمان حکومت قوانین سولون، مرگ نبوده است.

افلاطون، چند قرن قبل از میلاد مسیح در کتاب «قوانین»، رشوه را به شدت مورد تقبیح قرار داده و کارگزاران حکومت را از آن بر حذر داشته است و حتی مرتکب آن را

۱- زرینی، حسین؛ هزبریان، حسین؛ تاریخ معاصر دستگاه قضایی ایران و تحولات آن، ص ۲۷.

2- Draco.

۳- روت، میچل؛ تاریخ عدالت کیفری، ترجمه‌ی ساناز الستی، جلد نخست، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۸۵، ص ۴۰.

۴- همان؛ ص ۴۳.

مستوجب قتل می‌داند.^۱ ویل دورانت در کتاب «تاریخ تمدن یونان باستان» که این تمدن بین سال‌های ۴۸۰ تا ۳۹۹ قبل از میلاد مسیح وجود داشته است، تحت عنوان «امور اداری» به نحوه‌ی گزینش و انتخاب مسؤول اداری اشاره می‌کند و می‌گوید: «هرگاه پس از آزمایش، شخص به این مقام برسد، سوگند یاد می‌کند که وظایف خود را چنانکه باید و شاید انجام دهد و اگر ارمغانی پذیرفت یا رشوتی گرفت باید یک مجسمه‌ی طلا به قامت یک انسان به پیشگاه خدایان هدیه کند». در این کتاب به وضوح، به قباحت و جرم بودن رشوه اشاره شده است و مرتکب آن را، مستوجب کیفر می‌داند.^۲

۵) اشکانیان

دولت پارت (اشکانیان) با غلبه‌ی اشک/اؤل (ارشک) بر سلوکیان، متعاقب جنگ‌های زیاد، در سال ۲۵۰ قبل از میلاد تأسیس و ۴۷۰ سال بر مملکت پهناور ایران حکومت نمود. در عصر اشکانیان، تحول چشم‌گیری نسبت به ادوار گذشته در نظام قضایی ایران به وجود نیامد و به طور کلی همان قوانین و مقررات عصر هخامنشی در دوره‌ی اشکانیان نیز ادامه داشت. در این دوره نیز همچون سراسر تاریخ شاهنشاهی ایران، پادشاه، بالاترین مرجع قضایی به شمار می‌رفته است. در شهرهای ایران به حکم شاه، نجیب‌زادگانی دارای حق قضاوت برای رسیدگی به دعاوی مردم بوده‌اند و اقلیت‌های مذهبی، به‌ویژه یهودیان از یک سیستم قضایی مخصوص بهره می‌برده‌اند که براساس آن، نصب و عزل قضات این اقلیت به عهده‌ی رئیس یهودیان بوده است.^۳

هرچند کتیبه‌هایی از دوران اشکانیان به‌دست نیامده است ولی با توجه به حکومت قوانین داریوش در اعصار بعدی از جمله اشکانیان، می‌توان نتیجه گرفت که رشوه‌خواری در این زمان نیز جرم بوده و مجازات شدیدی در خصوص رشوه‌خوار اعمال می‌شده است.

۱- نقل از: دادوئی دریکنده، حمیدرضا؛ رشوه و احکام آن در فقه اسلامی، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات حوزه‌ی علمیه‌ی قم، ۱۳۸۳، ص ۱۱۹.

۲- همان؛ ص ۱۲۰.

۳- حجتی کرمانی، علی؛ سیر قضاوت در ادوار مختلف تاریخ ایران، آوند دانش با همکاری مشعل دانشجو، تهران، ۱۳۶۹، ص ۷۶.

۶) ساسانیان

حکومت ساسانیان، با قیام *اردشیر بابکان* (اردشیر اول) بر *اردوان* پنجم آخرین پادشاه اشکانی و شکست وی و برانداختن نظام غیرمتمرکز و ملوک‌الطوایفی اشکانیان در ۲۱۲ قبل از میلاد تأسیس گردید. *اردشیر*، خود از مؤبذزادگان فارس بود که دین و دولت را توأمان کرد و یک نظام سیاسی - حقوقی متمرکز ایجاد کرد و در مراسم تاجگذاری خود با تأکید بر دادگری و عدالت‌گستری گفت: «خاطر، آسوده دارید که قوی و ضعیف با دنی و شریف، همگان را از عدالت بهره‌مند خواهیم دانست و عدالت را رسمی پسندیده و آیینی متبع خواهیم کرد». در زمان امپراتوری ساسانیان، «کارنامه‌ی اردشیر بابکان» که از کهن‌ترین متون پهلوی این عصر است از منابع مهم حقوقی به شمار می‌رود. البته در زمینه‌ی حقوق جزای اختصاصی، کتاب‌های «وندیداد» و «دینکرد» از منابع مهم هستند. علاوه بر آن، با توجه به آنچه در نتیجه‌ی مطالعات مربوطه استنباط می‌شود، منابع حقوق ایران عهد ساسانی عبارتند از: اوستا و تفاسیر آن، فرمان‌های پادشاهان، آرای ثبت شده‌ی دادگاه‌ها، عرف و عادات و نظریه‌ی علمای حقوق.^۱ اوستا دارای ۲۱ نسک می‌باشد که بعضی از این نسک‌ها حاوی مطالب قضایی و قانونی بوده‌اند.

از زمان ساسانیان کتابی به نام «ماتیکان هزار دانستان» باقی مانده که نویسنده‌ی آن یک حقوقدان است و در آن نظریات حقوقدانان مختلف در رابطه با مسایل مختلف حقوقی بیان شده است که گاهی با یکدیگر مغایرت دارد و گاه مؤید یکدیگر است. در واقع این کتاب با ذکر نظریات مؤبدان و حقوقدانان، دکتترین حقوقی این عصر را بیان داشته است. در بند ۱۲ از فصل چهل و سوم این کتاب آمده است: فرامین، نسبت به محاسبین و کارفرمایان و مؤبدان برای اولین بار به فرمان قباد فیروز صادر شد؛ در صورتی که فرامین پادشاهان نسبت به قضات برای اولین بار به امر خسرو قبادیان صادر شده است و این موضوع نشان‌دهنده‌ی قدرت شاهنشاه نسبت به وضع قانون است.^۲

در زمان ساسانیان، جنایات به سه دسته تقسیم می‌شدند: (۱) جنایات نسبت به مذهب (ارتداد). (۲) جنایات نسبت به شاه، مانند: خیانت و سرکشی و طغیان و شورش و فرار از

۱- واحدی نوایی، آوا؛ نظام جزایی ایران در عصر ساسانیان، نشر میزان، ۱۳۸۰، ص ۲۵.

۲- همان؛ ص ۳۹.

قشون در موقع جنگ. ۳) جنایات نسبت به اشخاص؛ یعنی تعدی نسبت به دیگری یا اموال دیگری.^۱ رشوه‌خواری نیز در زمینه‌ی جنایات نسبت به اموال بوده است. در متون باستانی ایران، شرایط سختی برای انتخاب قضات در نظر گرفته شده است. مسؤولیت قاضی، بسیار خطیر تلقی شده و هرگونه انحراف وی از مسیر احقاق حق و اجرای عدالت، جرم تلقی شده است. بنابر مندرجات کتب تاریخی، رشوه‌خواری به‌ویژه توسط قضات در ایران باستان گناهی نابخشودنی بوده و به سختی مجازات می‌شده است. علت برخورد شدید با رشوه‌خوار، به‌ویژه قضات رشوه‌خوار در عهد ساسانی نیز این بوده است که کشش قضات به سوی عمل پلید رشوه‌خواری را ناشی از دستورات شیطانی اهریمن می‌دانستند؛ کما اینکه در «کارنامه‌ی اردشیر بابکان» آمده است: «داوری که داوری درست کند و رشوه نستاند از نظر پایه‌ی خویش برابر اورمزد و امشاسپندان و آنکه داوری دروغ کند از نظر پایه‌ی خویش برابر اهریمن دانسته شده است».^۲ همچنین در هنگام تاجگذاری خود گفته است: «شاه باید دادگر باشد؛ زیرا همه‌ی نیکی‌ها در دادگری فراهم است و او باروی استواری است که از رفتن شاهی و پارگی کشور جلوگیری می‌کند. نخستین نشانه‌های بدبختی در هر شهریاری، زدوده شدن داد از آن شهریاری است. هر زمان بر سرزمین مردمی درفش‌های بیداد به جنبش در آید شهپاز داد با آنها به نبرد برخیزد و بیداد را دور سازد».^۳

هرچند قضاوت یک مقام والا در ایران عهد ساسانی به شمار می‌رفت و قضات از بین روحانیون، اشراف و نجیب‌زادگان انتخاب می‌شدند ولی دارای اختیار مطلق نبودند. در حقوق اروپا تا زمان انقلاب کبیر فرانسه یعنی سال ۱۷۸۹ میلادی، قضات دارای اقتدار مطلق بوده‌اند و این امر مورد انتقاد شدید بکاریا به شرح مندرج در «رساله‌ی جرایم و مجازات‌ها» واقع شد و به تبع آن در قوانین مصوب بعد از انقلاب، با لحاظ اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها از این اقتدارات بی حد و حصر کاسته شد و قضات مکلف به اعمال و اجرای مقررات قانون و نه صرف نظرات شخصی خود در خصوص جرایم شدند.

۱- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله)؛ تاریخ ایران قبل از اسلام، ص ۲۴۱.

۲- نقل از: واحدی نوایی، آوا؛ نظام جزایی ایران در عصر ساسانیان، ص ۴۸.

۳- سامی، علی؛ دادرسی و قضات در ایران باستان، مجله‌ی بررسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۱، فروردین و اردیبهشت، ۱۳۵۰، ص ۲۷۳.

در حالی که بر اساس اسناد تاریخ حقوق، اندیشه‌ی تحدید حدود اختیارات قضاوت در چهارچوب قانون، در ایران عصر ساسانی وجود داشته است و برآن اساس، مقرراتی در اوستا پیش‌بینی شده بود؛ از جمله تعیین مجازات برای قاضی در صورتی که مرتکب تخلفاتی در رسیدگی از قبیل اخذ رشوه شده باشد.^۱ به همین خاطر چون احتمال داده می‌شد که اشخاصی مورد ظلم واقع شوند و دسترسی به پادشاه برای آنان میسر نباشد شاه ساسانی دو بار در «نوروز» و «مهرگان» بار عام می‌داد و مردم می‌توانستند در آن روزها به شخص شاه مراجعه و در «بارگاه داد» دادخواهی کنند و حتی این امکان وجود داشت که از خود پادشاه شکایت کنند که در این صورت مؤبد مؤبدان صلاحیت رسیدگی به شکایات از شاه را داشت.

خواجه نظام الملک طوسی در «سیاست‌نامه» اشاره دارد که برخی از پادشاهان ساسانی دستور داده بودند که دادخواهان لباس سرخ بپوشند تا در بار عام، از سایر مردم متمایز باشند و شاه بتواند آنها را نزد خود فرا بخواند و به شکایت آنها رسیدگی کند. بعضی از دادخواهان، دادخواهی خود را بر روی پیراهن کاغذی می‌نوشتند که از دور پیدا باشد که این رسم تا ادوار بعدی نیز ادامه داشت. حافظ شیرازی، شاعر بزرگ قرن هشتم هجری می‌گوید:

کاغذین جامه به خوناب بشویم که فلک رهنمونیم به پای علم داد نکرد

آنچه از تاریخ ساسانیان از زمان اردشیر بابکان تا نوشیروان و بعد از آن بر می‌آید این است که ساسانیان دارای نظام حقوقی منسجمی بودند و از آیین دادرسی قوی نسبت به تمدن‌های معاصر خود و حتی بعد از آن برخوردار بودند. رشوه‌خواری در این دوران جرم به حساب می‌آمد و شدیدترین واکنش‌های کیفری در خصوص مرتکبین آن اعمال می‌شد. البته قضاوت عصر ساسانی در صدور رأی برای مجازات مجرمان به موضوعاتی نظیر اینکه: آیا جرم از روی قصد و با نیت قبلی ارتکاب یافته یا از روی اجبار بوده است یا به اختیار؟ برای بار اول است که مجرم مرتکب جرم شده است یا سابقه‌ی تکرار جرم دارد و ... توجه کامل داشتند و براساس آن حکم صادر می‌کردند.^۲ نکته‌ای که در پایان این مبحث باید به

۱- واحدی نوایی، آوا؛ نظام جزایی ایران در عصر ساسانیان، ص ۱۸۷.

۲- احمدی، اشرف؛ قانون و دادگستری در شاهنشاهی ایران باستان، وزارت فرهنگ و هنر، تهران، ۱۳۴۵، ص ۱۳۲.

آن اشاره کنیم تعامل نظام حقوقی ایران عهد ساسانی با نظام حقوقی روم باستان است؛ تعاملی که باعث تأثیرپذیری هر دو نظام حقوقی از همدیگر شده است.

از دیدگاه تاریخی، *انوشیروان ساسانی*، ستاره‌ی درخشان آسمان عدالت ایران، معاصر ژوستینین امپراتور بیزانس بوده است. *انوشیروان*، آخرین ستاره‌ای است که در افق ایران باستان درخشید؛ چه ایران ساسانی، بعد از افول آن به واسطه‌ی خط‌های جانشینان او و جهات دیگر به سرعت رو به انحطاط نهاد و او آخرین پادشاهی است که عظمت ایران باستان را در شخص خود مجسم کرده است.^۱ دستور تدوین قوانین مهم رُم، توسط ژوستینین داده شد و این قوانین در مجموعه‌ای واحد تحت عنوان «کُد ژوستینین» گردآوری شد که احکام آن تا قرن‌ها بعد مورد اجرا و احترام ملل غرب بود. *انوشیروان* در چهارمین سال سلطنت ژوستینین به سلطنت رسید و هفت سال میان ایران و روم صلح برقرار بود. لذا چه در دوران صلح و چه در دوران جنگ، بر اثر تماس ایران با قضات رومی و آوردن اسیران رومی به ایران، تأثیر متقابل تمدن‌های ایران و روم در زمینه‌های مختلف فرهنگی، صنعتی و حقوقی، مسلم است.

ارتباط نظام حقوقی ایران عصر ساسانی با نظام حقوقی مدون به دست ژوستینین، از صلح‌نامه‌ی مکتوب بین ژوستینین و خسرو *انوشیروان* در ۵۶۱ میلادی مسلم است. به علاوه‌ی اینکه در دو قرن بعد، مجموعه‌ی حقوقی فراهم آورده‌ی عیسو بخت (ژروبیخت مسیحی) نتیجه‌ی درآمیختن مضامین «مادیان هزار داتستان» با قوانین ژوستینین است.^۲ حال که از تعامل نظام حقوقی ایران عهد ساسانی با روم باستان سخن گفتیم این قسمت را با گفتاری از *میچل روت*،^۳ نویسنده‌ی بزرگ تاریخ حقوق به پایان می‌بریم که بیانگر رسیدگی به جرم رشوه‌خواری توسط انجمنی از شهروندان در روم باستان بوده است. ایشان می‌فرمایند: «هیچ فرهنگ باستانی نمی‌تواند با کارهای بزرگ رومی‌ها وقتی که به توسعه‌ی حقوق مبادرت کردند رقابت کند. امروزه رسوم «حقوق نوشته» مبتنی بر حقوق رومی است و کهن‌ترین سنت قانونی در جهان به شمار می‌رود. الواح دوازده‌گانه که در سال ۴۵۱ پیش از میلاد نوشته شد نخستین قوانین روم تلقی می‌شدند؛ یعنی هنگامی که

۱- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله)؛ *تاریخ ایران قبل از اسلام*، ص ۲۱۶.

۲- امین، سیدحسن؛ *تاریخ حقوق ایران*، انتشارات دایرة المعارف ایران شناسی، ص ۱۱۹.

3- Mitchel . Roth.

طبقات پایین جامعه یا عوام از ستمگری فراوان مأمورین رومی شکوه کردند قوانین در مجموعه‌هایی تدوین گردید. در این الواح دوازده‌گانه که نوآوری در تاریخ نظام عدالت کیفری به شمار می‌رود و بر اساس قوانین *سولون* تنظیم یافته بود اگر تخلفاتی علیه دولت مانند: یاری رساندن به دشمن روم یا رشوه‌گیری ارتکاب می‌یافت در چنین مواردی مرتکب جرم، از سوی انجمنی از شهروندان به طور خصوصی تحت تعقیب قرار می‌گرفت.^۱ البته از همین الواح دوازده‌گانه نیز بر می‌آید که محاکمه‌ی متهم به اخذ رشوه در روم باستان به صورت علنی صورت می‌گرفته است.

سلسله‌ی ساسانیان که ۴۲۶ سال زمام تمدن پرشکوه و با صلابت ایران را به دست داشتند سرانجام پس از جنگ‌های متعدد با اعراب از جمله جنگ‌های قادسیه، جلولاء و نهاوند و پس از آن کشته‌شدن یزدگرد سوم به دست یک آسیابان و ضعیف شدن حکومت ساسانیان، منقرض و اعراب بر ایران حاکم شدند. در این دوران، تحولات اساسی و بنیادی در نظام حقوقی ایران پدید آمد. نظام حقوقی زرتشتی کنار گذاشته شد و نظام حقوقی اسلامی حاکم گردید که موضوع بحث جداگانه‌ای است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- روت، میچل؛ تاریخ عدالت کیفری، ص ۴۹.

نتیجه

با توجه به آنچه گفته شد با بررسی سنگ‌نیشته‌ها، کتیبه‌ها، عهدنامه‌ها، اندرزنامه‌ها، فرمان‌ها و احکام سلاطین، نسک‌های داتیک (حقوقی) اوستا، یشت‌های زرتشتی، فتح‌نامه‌های امیران و نیز منابع تاریخی، به‌ویژه تاریخ حقوق و همچنین عادات و رسوم به جای مانده از روزگاران کهن، بر می‌آید که رشوه‌خواری در ایران باستان از دیدگاه اخلاقی، عملی قبیح و زشت و از نظر حقوقی، جرم و قابل مجازات بوده است و هرچند در بعضی ادوار در زمره‌ی «جرایم علیه اموال» یا «جرایم علیه اشخاص» یا «جرایم علیه مصالح عمومی» تلقی می‌شد و اختلاف دیدگاه در جهت قالب این جرم وجود داشته است ولی به هر حال شدیدترین مجازات‌ها که همانا سلب حیات مجرم می‌باشد در مورد مرتکب این جرم پیش‌بینی شده بود و این مجازات زمانی که مرتکب دارای شخصیت و موقعیت خاص اجتماعی بود با شدت بیشتری همراه بود و مجرم علاوه بر سلب حیات، در جامعه نیز مشهور و انگشت‌نما می‌شد.

کندن پوست یکی از دادرسان هفتگانه‌ی عالی مقام به نام *سام‌سی سام‌نس* (سیامنس) به لحاظ رشوه‌خواری به فرمان کمبوجیه و گستردن بر روی میز قضاوت وی برای عبرت فرزندش که بعد از وی به قضاوت می‌پرداخت و همچنین مجازاتی شبیه این برای قاضی رشوه‌خوار دیگری توسط *اردشیر اول* و به صلیب کشیدن قاضی دیگری به نام *ساندوس* (Sandoce) بنا به دستور *داریوش اول*، بیانگر شدت و حدت مجازات در مورد فرد رشوه‌خوار در ایران باستان است.

حتی در زمان حکومت مقدونیه و سلوکیان بر ایران نیز با توجه به اینکه حاکمان حکومت‌های مذکور علاوه بر آداب و رسوم به جای مانده از سلاطین ایرانی، بر سنت و فرهنگ یونانی نیز بوده‌اند به تبعیت از قانون *دراکو*، مجازات اعدام را برای رشوه‌خوار مقرر کرده بودند.

درخصوص شیوه‌ی رسیدگی و مقام رسیدگی‌کننده نیز در غالب موارد، شخص پادشاه به جرم فرد رشوه‌خوار در «بارگاه داد» و به صورت علنی رسیدگی می‌نمود. البته نکته‌ی مهم این است که بر اساس قوانین موجود، این اختیار برای پادشاه وجود داشت که هرگاه شخص برای اولین بار مرتکب این جرم شده باشد و یا سوابق درخشانی در گذشته داشته باشد او را مورد عفو قرار دهد.

فهرست منابع

- ۱- احمدی، اشرف؛ *قانون و دادگستری در شاهنشاهی ایران باستان*، وزارت فرهنگ و هنر، تهران، ۱۳۴۵.
- ۲- امین، سیدحسین؛ *تاریخ حقوق ایران*، انتشارات دایرةالمعارف ایران شناسی، تهران، ۱۳۸۶.
- ۳- بادامچی، حسین؛ *تاریخ حقوق بین‌النهرین باستان (آغاز قانون‌گذاری)*، انتشارات طرح نو، ۱۳۸۲.
- ۴- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله)؛ *تاریخ ایران قبل از اسلام*، چاپ ششم، نشر نامک، ۱۳۸۵.
- ۵- حجتی کرمانی، علی؛ *سیر قضاوت در ادوار مختلف تاریخ ایران*، آوند دانش با همکاری مشعل دانشجو، تهران، ۱۳۶۹.
- ۶- حمورابی؛ *قانون‌نامه*، ترجمه‌ی کامیار عبدی، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران، ۱۳۷۳.
- ۷- خلیلی، عباس؛ *کوروش کبیر*، به اهتمام سادات ناصری، مؤسسه‌ی مطبوعاتی علمی، بی‌تا.
- ۸- دادوئی دریکنده، حمیدرضا؛ *رشوه و احکام آن در فقه اسلامی*، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات حوزه‌ی علمیه‌ی قم، ۱۳۸۳.
- ۹- روت، میچل؛ *تاریخ عدالت کیفری*، ترجمه‌ی ساناز الستی، جلد نخست، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۸۵.
- ۱۰- زرینی، حسین؛ *هژبریان*، حسین؛ *تاریخ معاصر دستگاه قضایی ایران و تحولات آن*، جلد اول، انتشارات روزنامه‌ی رسمی، ۱۳۸۸.
- ۱۱- سامی، علی؛ *دادرسی و قضات در ایران باستان*، مجله‌ی بررسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۱، فروردین و اردیبهشت، ۱۳۵۰.
- ۱۲- صالح، علی پاشا؛ *سرگذشت قانون (مباحثی از تاریخ حقوق)*، چاپ سوّم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.
- ۱۳- صانعی، پرویز؛ *حقوق جزای عمومی*، جلد ۱، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۸۲.
- ۱۴- طوسی، ابوعلی حسن بن علی (خواجه نظام الملک)؛ *سیاست‌نامه (سیر الملوک)*، به کوشش جعفر شعار، چاپ نهم، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۷.
- ۱۵- مدنی، سیدجلال‌الدین؛ *آیین دادرسی مدنی*، جلد اول، انتشارات پایدار، تهران، ۱۳۷۶.
- ۱۶- نصر، سیدنقی؛ *تاریخ حقوق از ابتدا تا هجوم عرب*، بی‌تا.
- ۱۷- واحدی، قدرت‌الله؛ *آیین دادرسی مدنی*، کتاب اول، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۷۷.
- ۱۸- واحدی نوایی، آوا؛ *نظام جزایی ایران در عصر ساسانیان*، نشر میزان، ۱۳۸۰.
- ۱۹- هردوت؛ *تاریخ هردوت*، ترجمه‌ی هادی هدایتی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۶.

Study The crime of bribery in pre-Islamic Iran

Arsalan Ashrafi*

Received:17/2/2015 Accepted:7/3/2015

Abstract:

From the perspective of criminal law history in Iran, whether before Islam that people resided in the vast and glorious land of Persian Empire were Unitarian, unlike some of that era's civilizations, or after the Islam that people of this sacred land accepted Islam, the greatest divine religion, bribing and taking bribe always was considered as a viciously, evil and crime, and the violators had been faced with the most serious criminal reaction, so that, in addition to imprisonment and confiscation of property, in some cases, by the execution of venal person, the society has been cleared of his foul existence. In the ancient Iran, in many cases, the king has trailed the venal person out in public and issued the execution command, that this shows the sensitivity of kings of that era in deal with the criminal bribe phenomenon.

Keywords: bribe, corruption, justice, History of rights, the Ancient Persia.

* Vice President of Fars Human Resources Justice and Ph.D student of criminal law and criminology.
amoozesh.fars@yahoo.com